

“SAYOHAT” KONSEPTINING LINGVISTIK TADQIQOTLARDA O‘RGANILISH GENEZISI

Rasulova Gulmira Vakiljon qizi
greatbektash@mail.ru
QDPI

Annotatsiya: Mazkur maqolada tilshunoslikda “sayohat” konseptining lingvistik tadqiqotlarda o‘rganilish genezisi haqida so‘z boradi. Ushbu tadqiqotimizning ob‘yekti tilshunoslikning zamonaviy yo‘nalishlaridan biri bo‘lgan kognitiv tilshunoslik qatlami materialida o‘rganilayotgan sayohat tushunchasidir. Bu tushuncha zamonaviy tilshunoslikda bir xil nomdagi leksik-semantik maydon orqali ifodalanadi. Zamonaviy tilshunoslikda insonning tajribalari orqali so‘zning umumiy va xususiy ma’nolari o‘rtasidagi aloqalarni ko‘rsatuvchi “konsept” atamasi paydo bo‘ldi. Shu nuqtai nazardan, kognitiv lingvistikada tilga insonning kognitiv (tushunish) funksiyasi sifatida qaraladi, ya’ni u ma’lumotlarni qabul qiladi, qayta ishlaydi va boshqalarga uzatadi. Tilning tizimli konseptual tahlili leksik ma’nolarning yangi interpretatsiyasiga olib keladi, ya’ni umumiy, universal ma’noli so‘zlarni ma’lum bir konsept doirasida birlashtiradi.

Kalit so‘zlar: konsept, leksik ma’no, yadro, periferiya, kognitiv funksiya, leksik - semantik maydon, konseptual tahlil, semantik maydon, universal ma’no, kognitiv qatlam

THE GENESIS OF THE STUDY OF THE CONCEPT “TRAVEL” IN LINGUISTIC RESEARCH

Rasulova Gulmira Vakiljon qizi
greatbektash@mail.ru
KSPI

Abstract: This article discusses the genesis of the study of the “travel” concept within linguistic research. The object of this study is the concept of travel, examined through the lens of cognitive linguistics - a modern branch of the field. In contemporary linguistics, this concept is expressed via a lexical-semantic field of the same name. Modern linguistics has introduced the term "concept" to describe the connections between the general and specific meanings of words as shaped by human experience. From this perspective, cognitive linguistics views language as a human cognitive function - specifically, a mechanism for receiving, processing, and transmitting information. A systematic conceptual analysis of language leads to a new interpretation

of lexical meanings, grouping words with general, universal meanings within the framework of a specific concept.

Keywords: concept, lexical meaning, core, periphery, cognitive function, lexical-semantic field, conceptual analysis, semantic field, universal meaning, cognitive layer

KIRISH

Ushbu tadqiqotimizning ob'yekti tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlaridan biri bo'lgan kognitiv tilshunoslik qatlami materialida o'rganilayotgan sayohat tushunchasidir. Bu tushuncha zamonaviy tilshunoslikda bir xil nomdagi leksik-semantik maydon orqali ifodalanadi. Zamonaviy tilshunoslikda insonning tajribalari orqali so'zning umumiy va xususiy ma'nolari o'rtasidagi aloqalarni ko'rsatuvchi "konsept" atamasi paydo bo'ldi. Shu nuqtai nazardan, kognitiv lingvistikada tilga insonning kognitiv (tushunish) funksiyasi sifatida qaraladi, ya'ni u ma'lumotlarni qabul qiladi, qayta ishlaydi va boshqalarga uzatadi. Tilning tizimli konseptual tahlili leksik ma'nolarning yangi interpretatsiyasiga olib keladi, ya'ni umumiy, universal ma'noli so'zlarni ma'lum bir konsept doirasida birlashtiradi. Kontsept tuzilishi leksik-semantik maydon kabi bir xil xususiyatga ega: 1. Yadro. U umumiy kognitiv belgilarni shakllantiruvchi kognitiv qatlam yoki segmentlarni birlashtirgan asosiy qatlamdir. 2. Periferiya. Kontseptning izohlovchi (sinonimik) maydoni.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Rus olimasi E.A. Kudinova o'zining «Konsept va uning leksik-semantik maydon bilan aloqasi» maqolasida konsept va leksik-semantik maydon o'rtasidagi bog'liqlik haqida fikr yuritadi, shuningdek, unda bu ikki kategoriyaning asosiy xususiyatlarini ajratib ko'rsatadi[1]:

1) leksema - lug'atlarda ochib berilgan semantik leksik shakldagi semantik ma'no;

2) konsept - bir xil leksik shakldagi kognitiv mazmun;

3) leksema - leksik semantikaning markaziy tushunchasi;

4) konsept - kognitiv semantikaning markaziy tushunchasi;

5) leksemalarni o'rganish ma'noviy o'zgarish yo'llari, boshqa leksemalar bilan ma'noviy kesishishi, leksik ma'no va semantik tasnif tarkibini tahlil qilishdan iborat;

6) konseptni tadqiq qilishdan maqsad mazkur tilda so'zlashuvchilarning til qobiliyatini o'rganishdan iborat. Umuman olganda, konsept ma'lum bir leksemaning leksik-semantik maydoni yadrosi bo'lib hisoblanadi.

Zamonaviy filologlarning fikrlariga ko'ra, leksik-semantik maydon so'zning kengaygan ma'nosida turli tushunchalarni bildiruvchi leksemalar, nutqning turli qismlaridan so'zlarni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, semantik maydon bir qator tizimli xususiyatlar bilan tavsiflanadi: semantik maydonni o'zaro "bo'luvchi" leksemalarning o'zaro munosabati, giponimlarning mavjudligi va giperonimlar va genetik-diaxronik jihatdan motivatsion modellar, takrorlash, so'z yasash shakllari,

etimologik uyalarni hosil qilishning takrorlanishi, soha lugʻatini yaratish. Ushbu masalani oʻrganishga bagʻishlangan ishlarda hind-yevropa tillaridan olingan materiallardan foydalanilgan. Tilning leksik tizimini tadqiq qilish odatda har xil turdagi va hajmdagi leksik guruhlarni, shuningdek, ularning bir biri bilan munosabatlarini aniqlash shaklida amalga oshiriladi.

Shu oʻrinda “sayohat” konseptining tadqiqot obyekti sifatida tanlanishi mazkur konseptning umuminsoniy, har qanday madaniyat vakillari uchun dolzarb va zarur ekanligi bilan izohlanadi. Maʼlumki, konsept biror tilda soʻzlashuvchi xalq madaniy oʻz-oʻzini anglashining oʻziga xos yacheykasini ifodalaydi. Yu.S.Stepanov taʼkidlaganidek, “konseptlar nafaqat fikrlanadi, ular boshdan kechiriladi, ular hissiyotlar mavzusidir [2]”.

“Sayohat” tushunchasi tilshunoslik tadqiqotlarida oʻrganish obyekti boʻlib kelgan. Ushbu tushunchaning tahlili tilshunoslikning turli yoʻnalishlari nuqtai nazaridan amalga oshirilgan. Sayohat tushunchasining markaziy tadqiqot predmeti asosan uning “yoʻl” kabi elementlari boʻlgan. Izohli va ensiklopedik lugʻatlar tahlili shuni koʻrsatadiki, “sayohat”, “yoʻlga chiqish”, “safar qilish” tushunchalari oʻzbek tilida ham, ingliz tilida ham koʻpincha sinonim sifatida qoʻllaniladi, shu sababli biz sayohat tushunchasining tadqiqot genezisini “yoʻlga chiqish” tushunchalarini hisobga olgan holda oʻrganishimiz zarur deb hisoblaymiz.

Kognitiv tilshunoslik doirasida “sayohat” va “yoʻlga chiqish” ssenariylarining universal kognitiv xususiyatlariga eʼtibor qaratildi. Ushbu tushunchaning “boshlanish/tugash”, “chegara” va “vaqt” kabi makon va zamon kategoriyalari bilan aloqasi oʻrganildi [3,4,5]. “Yoʻl/soʻqmoq” obrazlari, bunda “yoʻlga chiqish” mifologema sifatida, madaniy paradigma doirasida koʻrib chiqildi [6]. Qadimgi irlandlarning “besh buyuk yoʻl” elementini oʻz ichiga olgan mifologik makon tadqiq etildi [7]. Shuningdek, journey (sayohat) tushunchasining konseptual metaforizatsiyasi tahlil qilindi [8,9].

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Bizning ishimiz uchun eng katta qiziqish uygʻotadigan baʼzi tadqiqotlarga murojaat qilamiz. Zamonaviy rus tili materiallari asosida leksik-frazeologik maydon bilan obyektivlashtirilgan “yoʻl” konsepti oʻrganildi. O.O. Ippolitov rus tilidagi “yoʻl” konseptini 219 ta kognitiv belgilardan iborat koʻp darajali tizim sifatida koʻrib chiqadi, ular maʼlum bir tamoyil asosida tartibga solingan turli tushunchalar tarkibiga kirib, bir nechta kognitiv qatlamlarni hosil qiladi, “Yoʻl” konseptining markazi til egasi ongida oʻziga xos kognitiv shakllanish bilan ifodalanadi. Ushbu kognitiv shakllanish, bir tomondan, qandaydir “fikriy tasvirni” [10] yoki “tasavvurni” [11] “hayotiy tajribada qayd etilgan eng yorqin, hissiy idrok etilgan va ruhiy jihatdan oʻzgartirilgan, ongda muhrlangan tasvir koʻrinishida, boshqa tomondan esa - oʻzini harakat, harakat yoki rivojlanish subʼyekti sifatida anglash, tasavvur qilishni” oʻz ichiga oladi. Shunday qilib, rus tilidagi “yoʻl”

konseptining asosiy tarkibiy qismlari sifatida O.O. Ippolitov konseptlarning yadrosi va kognitiv qatlamini ajratadi. Konsept yadrosi deganda tadqiqotchi “eng katta hissiy-ko‘rgazmali aniqlikka ega bo‘lgan prototipik kognitiv qatlamlar to‘plami, birlamchi eng yorqin obrazlar”ni tushunadi [12]. Mavhumroq belgilar konseptning periferiyasini tashkil etadi.

O.O. Ippolitovning fikriga ko‘ra, kognitiv qatlam “konseptning diskret birligini ma’lum bir mavhumlik darajasida ifodalovchi kognitiv xususiyatlar to‘plami bo‘lib, obyektivlashtirishning lingvistik vositalariga ega (so‘z, sinonimik qator, frazeologik birlik, leksik guruh).” Ta’kidlash joizki, O.O. Ippolitov kognitiv sektorni “konseptning kognitiv qatlamining alohida jihati, tomonining xususiyatlarini ifodalovchi kognitiv qatlam tuzilmasidagi kognitiv belgilar to‘plami”, kognitiv parametrlarni esa “konsept tuzilmasida ajralib turadigan mazmunan yaqin bo‘lgan kognitiv belgilar guruhi va kognitiv belgi konseptning alohida xususiyati yoki belgisini aks ettiruvchi konseptning minimal tarkibiy qismi” deb ta’riflaydi [13]. Tushuncha deganda “kognitiv qatlamda birlik sifatida ajralib turadigan kognitiv belgilar to‘plami (leksik obyektivlashuvga ega yoki ega emas) tushuniladi, bunda kognitiv kategoriya barcha sohalardan o‘tuvchi umumlashtiruvchi kognitiv belgini ifodalaydi”.

Konsept tayanch qatlamining kognitiv sektorlari sifatida muallif quyidagilarni ajratadi: so‘qmoq, qishloq, ko‘cha, shosse, prospekt, daryo, temir yo‘l, trotuar, avtostrada kabi leksemalar bilan obyektivlashtirilgan “harakatlanish uchun ishlatiladigan sirt polosasi.” “O‘tish joyi” quyidagi leksemalar bilan verballashadi: darvoza, o‘tish joyi, kechuv, kesib o‘tish joyi, chorraha, ko‘prik, tunnel, kechuv, prichal, perron. “Yo‘lda harakatlanish jarayoni” “yo‘l” konseptining dinamik jihatini o‘zida mujassamlashtirgan bo‘lib, “harakatlanish, sayohat, safar” kabi tushunchalarni qamrab oladi. Bu sektor piyoda yurmoq (qadam tashlamoq), bormoq, yeldek uchmoq, yetaklamoq, jo‘namoq, yetmoq, suzmoq, uchmoq va boshqa leksik reprezentantlar bilan ifodalanadi. “Yo‘nalish, yo‘l bo‘ylab harakatlanish yo‘nalishi” aylanib o‘tish, aylanma, to‘g‘ri (to‘g‘ridan-to‘g‘ri), yonga (biror narsaga), doira bo‘ylab, egri-bugri, ko‘ndalang, kuzatib borish kabi tushunchalarni obyektivlashtiriladi.

Eng yaqin periferiyaga O.O. Ippolitov kognitiv sektorlarni kiritadi: “yo‘lning aniq sub’yekti,” “yo‘l to‘siqlari”, “yo‘l infratuzilmasi” [14]. Muallif “sayohat” konseptining boshqa kognitiv hosilalar, xususan, to‘siq, uchrashuv va shu kabi tushunchalar bilan murakkab aloqa tizimi mavjudligini ta’kidlaydi.

“Sayohat” konsepti Ye.A. Bobrova [15] tomonidan anglosakson madaniyatining diaxron kesimida konseptologiya va kognitiv tilshunoslikning lingvokulturologiya yo‘nalishi doirasida o‘rganilgan. Muallif jismoniy va madaniy sayohat konseptida inson tajribasining ikki sohasini ajratib ko‘rsatadi. Fizik tajriba sohasi fazoda yoki yo‘lda yo‘naltirilgan harakat modeliga asoslanadi, bunda harakat sub’yekti bo‘lishi

shart. Muallifning ta'kidlashicha, "sayohat" konseptining fizik tajriba bilan bog'liq sohasi evolyutsiya jarayonida o'zgarishlarga uchramaydi.

Insonning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlarini aks ettiruvchi "sayohat" konsepti sohasi, ya'ni konseptdagi madaniy tajriba evolyutsiya jarayonida transformatsiyaga uchraydi. Ye.A. Bobrova uy konsepsiyasining madaniy shartlangan "sayohat" modeliga kiritilganligini ta'kidlaydi. Uy konsepsiyasi arxitektonik bo'lib, makonni "o'ziniki" va "begona"ga ajratishga asoslangan. Uy tushunchasi "sayohat" tushunchasini tushunish uchun muhimdir, chunki sayohat "uydan" harakat va "o'ziniki bo'lmagan" (begona) makonni o'zlashtirishga qaratilgan harakatdir.

Ye.A. Bobrova o'z tadqiqotida matn va diskurs doirasida "Travel" konseptosferasini modellashtirib, anglo-sakson madaniy hamjamiyatining qadriyat dominantlari dinamikasi belgilarini aks ettiradi.

E.P.Chakalova ingliz va yunon olamning lisoniy manzaralaridagi "sayohat" va "mehmondo'stlik" konseptini qiyosiy tahlil asosida tadqiq etadi. Muallif "sayohat" va "mehmondo'stlik" tushunchalarini madaniy ahamiyatga ega konseptlarning tuzilishini ingliz va yunon jamiyatlari o'rtasidagi munosabatlar tizimidagi asosiy konseptlar sifatida ko'rib chiqadi.

E.P.Chakalova o'z tadqiqotida dunyoning yunon va ingliz lison manzaralarida milliy-madaniy ustuvorliklarni belgilaydi, yunon madaniyati konseptlarini ifodalashning leksik vositalarini o'rganadi [16]. Ingliz badiiy matnlari maydonida "sayohat" konseptini shakllantiruvchi leksik guruhlar aniqlandi: "sayohat" konseptining qisman sinonimlari, shaxs, transport, diqqatga sazovor joylar, manzara, maqsad, sayohat maqsadi, sayohat usuli, turar joy, turistning atributlari, xizmat ko'rsatuvchi xodimlar, sayr turlari". Ingliz tili lug'atlarini tahlil qilish asosida muallif "sayohat" so'zining quyidagi jihatlarini ajratib ko'rsatadi: harakatlanmoq, uzoq masofaga bormoq, vaqt davri, muddat.

Lingvomadaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan "sayohat" konsepti Lyu Szyuan tomonidan xitoy va rus tillari materialida ham ko'rib chiqilgan [17]. Muallif sayohatning ijtimoiy hodisa sifatidagi ahamiyatini qayd etib, rus va xitoy lingvomadaniyatida sayohat turlari, yo'lga chiqish marosimlari, sayohat sabablari va shunga o'xshash hodisalarni batafsil o'rganadi. Lyu Szyuan sayohat tushunchasini ifodalovchi, umumiy ma'noga ega bo'lgan leksik birliklarning keng doirasini ta'kidlaydi - doimiy yashash joyidan tashqariga sayohat yoki piyoda yurish: sayohat, safar:

- sayohat - oldindan belgilangan joylarga tashrif buyurgan holda, ma'lum bir maqsad bilan sayohat/yurish;

- darbadarlik - uzoq mamlakatlar, olis joylar bo'ylab uzoq muddatli sayohatni anglatadi;

- voyaj - qisqa muddatli sayohat, yoqimli, charchoqsiz sayohat, zamonaviy tilda kinoyaviy ma'noda qo'llaniladi;

- turne - yaxlitlangan marshrut bo'yicha sayohat [18].

Sayohat semantik maydoniga rus tilidagi "sayohat" konseptini ifodalovchi keng leksik guruh kiradi: "ekskursiya, piknik, poxod, perexod, vilazka, kruiz, palomnichestvo, odisseya, robinzonada, ekskursiya, krugosvetka, alpinizm, moreplavaniye, komandirovka, poyezdka, xodyaniya, progulka, gulyane, put, doroga, skitaniye, promed, bogomole, gulyanki".

Mazkur konseptni o'zida mujassam etgan mavzuiy guruhga muallif: "sayohatchi, argonavtlar, sayyoh, yo'lovchi, musofir, ziyoratchi, Robinzon, dengiz sayyohi, dengizchi, qutb sayyohi, darbadar, daydi, xudojo'y" kabilarni kiritadi [19].

Lyu Szyuan sayohatchilarning harakatlarini tasniflovchi fe'llarni ajratib ko'rsatadi: "sayohat qilmoq, strannichat, kochetatsya, progulyatsya, palomnichati glagoli peredvijeniya: xodit/idti, yezdit/yexat, letat/letet, skolnyatsya, shatatsya, boltatsya, taskasya, shlyatsya, shlendat, chekanit, shestvat i drugiye". Muallif "sayohat" konseptining quyidagi belgilarini ajratib ko'rsatadi: "harakatlanish, tug'ilgan joydan, o'z madaniy makonidan tashqariga chiqish, doimiy yashash joyidan tashqariga chiqish, ma'lum maqsadlar bilan, odatda uzoq masofalarga, harakat tarzi - piyoda yoki biror transportda". Lyu Szyuan "sayohat" konseptini ifodalovchi va ushbu konseptning qadriyatli tomonini belgilovchi maqol va matallarning xilma-xilligini ta'kidlaydi, bu esa turli xulq-atvor me'yorlari shaklida o'z ifodasini topadi. U sayohatdagi xulq-atvor aksiomalarining tasnifini taklif qiladi.

Muallif o'z ishida "sayohat" lingvomadaniy konsepti "uyni tark etayotgan obrazli - sub'yekt, yashash joyidan tashqarida turli maqsadlar va qadriyatli komponentlar bilan harakatlanayotgan, konseptual - yangi tajriba va yo'ldagi qiyinchiliklarni ijobiy/salbiy baholash" ssenariyli turdagi murakkab aqliy shakllanish ekanligini ta'kidlaydi. Muallif leksik tavsif modelini sayohat belgilari sifatida: sub'yekt, maqsad, muhit va sharoit, tezlik, baholash asosida quradi. Kontekstda maqsad sub'yekti va sayohat muhitiga tavsif beriladi. Muallif Xitoy va rus lingvomadaniyatlarida "sayohat" konseptining ma'lum farqlari va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlaydi[20].

To'g'ri xulq-atvor jamiyat muvaffaqiyatining kalitidir va unga uzoq muddatli mashg'ulotlar orqali erishish mumkin. Rivojlanayotgan shaxs o'zini va atrofidagi dunyoni faol ravishda biladigan faol shaxsdir. O'qimishli odam - bu xarakterli, yaxshi xulq-atvorga ega, o'zini o'rab turgan olamni yaxshi biladigan, doimo yangi narsalarni o'rganadigan, shuning uchun sayohat qiluvchi va faol odamdir. Nemis ta'lim tizimida yoshlarning "sayohat" qilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Hattoki, pedagogik termin sifatida "Reisender" (sayohatchi) so'zi umumiy muomalada ishlatiladi [17].

Sayohatchi shaxs ("*Reisender*"). Gyotening "O'quv yillari ..." romanida milliy xususiyatlar va sayohatchining bilim darajasi alohida ahamiyatga ega: "*Ich hörte nicht*

etwa die wunderlichen Schicksale des Abenteurers, die übertriebenen Halbwahrheiten eines beschränkten Reisenden, der immer nur seine Person an die Stelle des Landes setzt, wovon er uns ein Bild zu geben verspricht..."[17], "Sayohat yillari..." romanida ... Shiller qo'shimcha yosh va jins xususiyatlariga e'tibor qaratadi, ta'lim ixtisosligini, jamiyat uchun foydali kasbni egallashni dolzarblashtiradi. "Student" "Student" romanida shaxsning universitetda ta'lim olgan davrini aks ettiradi.

"O'qish yillari..." romanida shaxsni shakllantirishda tarbiyachi va o'qituvchining yetakchi roli o'z tasdig'ini topgan. Ammo "Gelehrter" va "Professor" so'zlariga alohida urg'u berilmagan va matnda faqat akademik doira vakillariga o'z munosabatini bildirgan.

"Sayohat yillari..." romanida Gyotening pedagogning vazifalari va unga qo'yiladigan talablar haqidagi fikrlari "Erzieher" so'zi bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi: tarbiyachi o'quvchiga uning iqtidorini to'g'ri aniqlashiga yordam berishi, uning rivojlanishiga hissa qo'shishi kerak. "Lehrer" konseptining qiymat komponentini ochib beradi; "O'qituvchi" romanda hurmatli shaxs sifatida, uning fikri juda qimmatli va ahamiyatlidir:

"Pädagog" "Lehrer", "Erzieher" leksemalari orqali, o'quvchilarda amaliy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish"ni dolzarblashtiradi. "Professor"dan farqli ravishda yuqorida berilgan sinonimlar bu "Universitet yoki o'rta maktabda nazariy bilim ulashadigan shaxs yoki mavzu" sifatida namoyon bo'ladi.

"Bildung" konseptining mohiyati ham ta'limda erishiladigan, qobiliyat va iste'dodlar shakllanadigan jarayonning mavjudligini nazarda tutadi. "Bildung" - bu boshqa shaxs yoki butun xalqlar tajribasidan o'rganish mumkin bo'lgan yangi bilim va ko'nikmalarni ("lernen", "studieren", "ausbilden") olish, mavjud moyilliklarni to'liq qo'llashga erishish jarayonidir ("entwickeln"). Ushbu o'rinda Gyotening quyidagi so'zlari ahamiyatlidir. "Niederländer und Deutsche lernen von den Italienern und erwerben sich mehr Freiheit in Geist und Sinn, anstatt daß die Südländer von ihnen eine glücklichere Technik und die genaueste Ausführung von Norden her gewinnen",- "Gollandiyaliklar va nemislar italiyaliklardan o'rganib, ko'proq ruhiy va aql erkinligiga ega bo'lishadi, janubliklar shimoldan muvaffaqiyatli texnika va eng aniq ijroni olish o'rniga"; noaniq ("aufklären", "belehren"), ichki rivojlanish ("bilden", "erziehen"), bilim va ko'nikmalarni boshqa mavzuga o'tkazish ("lehren", "unterrichten") tushuntirishlari: "Auch der Tanz wird in seinen" Grundzügen gelehrt, damit sich alle diese Fertigkeiten über sämtliche Regionen regelmäßig verbreiten können" - "Raqsda uning "asosiy xususiyatlari" ham o'rgatiladi, shunda bu ko'nikmalar barcha xududlarda muntazam ravishda tarqalishi mumkin" [18].

"Bildung" ham natijaga erishish usuli bo'lib, ichki rivojlanish, ta'lim va tarbiyaga qanday erishish mumkinligini tavsiflaydi. Bu bilimlarni bir mavzudan ikkinchisiga o'tkazish ("Unterricht"), ma'rifat harakati ("Aufklärung"), shaxsni rivojlantirish, uni

tarbiyalash ("Ausbildung", "Erziehung"), o'rgatish bo'lishi mumkin va shaxsning sotsializatsiyasi sodir bo'ladigan maxsus ta'lim muassasasi ("Schule", "Universität", "Lehranstalt"): "Dieser wußte zu raten und zu helfen, daß der Sohn in eine der guten Lehranstalten aufgenommen wurde, Deutschland blühten, worin für den ganzen Menschen, für Geist, See , möglichst gesorgt ward";[18] teatrga borish ("Teatr"), sayohat qilish ("Reise"): "Du kannst Dich also nach Belieben in der Welt umsehen, denn die beste Bildung findet ein gescheiter Mensch auf Reisen"⁴⁷[18]. Shu o'rinda nemis xalqi tomonidan yaratilgan ushbu maqolni keltirish bu tushunchani qiymatini yanada oshiradi. *"Weite Reise macht Weise"* *"Uzoq sayohat, kishini dono qiladi"*.

Yuqoridagilarni umumlashtirgan holda ta'kidlash joizki, ko'rib chiqilgan tadqiqotlar, albatta, bizning tadqiqotimiz uchun katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Ularda batafsil tasniflar, o'rganilayotgan konseptning evolyutsiyasi va rivojlanish dinamikasi haqidagi muhim mulohazalar, xulosalar, "sayohat" konseptining turli tillar materiallari asosida boshqa konseptlar bilan assotsiativ aloqalarining aniq tavsifi mavjud.

XULOSA. Biroq biz ushbu konseptni zamonaviy tilshunoslikning dolzarb yo'nalishi - lingvokognitivistika va lingvokulturologiya g'oyalarini birlashtirgan kognitiv-diskursiv paradigma doirasida tadqiq qilishimiz kerak deb o'ylaymiz, bu esa lisoniy va nolisoniy omillarning o'zaro bog'liqligini bilishdan kelib chiqib, inson ongidagi lingvistik birliklarning maqomini aniqlashga va "sayohat" konseptining xususiyatlarini tizimli va funksional darajada belgilaydigan kognitiv mexanizmlarni ochib berishga imkon beradi.

Konseptual yondashuv til birliklarini turli pozitsiyalardan ko'rib chiqishni nazarda tutadi. Kognitiv tilshunoslik doirasida til va madaniyat aloqasini kengaytirishda lisoniy vositalardan tashqari, imo-ishoralar, muayyan urf-odatlar, madaniy an'analar kabi nolisoniy, ya'ni noverbal vositalar ham katta ahamiyatga ega. Kognitiv semantika postulati lingvistik va ekstralingvistik bilimlarni qarama-qarshi qo'yishning nomunosibligini ta'kidlaydi⁴⁸[19]. Sayohat konsepsiyasi alohida e'tiborga loyiq, chunki u barcha mavjud madaniyatlarda mavjud. Turli bilim sohalarida "sayohat" tushunchasini tahlil qilishning keyingi paragrafida ko'rib chiqamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Кудинова Е. А. Концепт и его соотнесение с лексико-семантическим полем. Тамбов: Грамота, 2008. № 1 (1): в 2-х ч. Ч. II. С. 48-50. ISSN 1997-2911.
2. Степанов, Ю. С. Константы [Текст]. Словарь русской культуры: опыт

⁴⁷ Goethe, J.W. Кўрсатилган манба. – Б.288-289.

⁴⁸ Баранов, А. Н. Постулаты когнитивной лингвистики [Текст] / А. Н. Баранов, Д. О. Добровольский // Когнитивные исследования в языковедении и зарубежной психологии : хрестоматия / Алт. гос. ун-т. ; под ред. В. А. Пищальниковой. - Барнаул, 2001. - С. 95-104.

исследования / Ю. С. Степанов. - М. : Яз. рус. культуры, 1997. - 824 с.

3. Кравченко, А. В. Язык и восприятие [Текст]: когнитив. аспекты яз. категоризации / А. В. Кравченко. - Иркутск: Изд-во Иркут, ун-та, 1996. - 159 с.

4. Арутюнова, Н. Д. Путь по дороге и бездорожью [Текст] / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка : яз. динам, мира : сб. ст. / Ин-т языкознания РАН, Междунар. ун-т природы, о-ва и человека «Дубна» ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Шатуновский. - Дубна, 1999. - С. 3-17.

5. Попова, З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях [Текст] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. - 2-е изд., испр. - Воронеж: Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2000 - 30 с.

6. Шишова, Ю. Л. Лингвистическая объективация мифологемы пути в современной англоязычной литературе [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю.Л. Шишова. - СПб., 2002. - 182 с.

7. Бондаренко, Г. В. Мифология пространства древней Ирландии. [Текст] / Г.В. Бондаренко. - М.: Языки славянской культуры, 2003. - 416 с.

8. Lakoff, G. Metaphors we live by [Text] / G. Lakoff, M. Johnson. - Chicago; London: The University of Chicago Press, 1980. - 276 p.

9. Lakoff, G. Women, fire, and dangerous things [Text]: What categories reveal about the mind / G. Lakoff. - Chicago; London, 1987. - 614 p.

10. Бабушкин, А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка [Текст] / А. П. Бабушкин. - Воронеж : Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 1996. - 104 с.

11. Попова, З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях [Текст] / З. Д. Попова, И. А. Стернин. 2-е изд., испр. - Воронеж : Изд-во Воронеж, гос. ун-та, 2000 - 30 с.

12. Ипполитов, О. О. Дорога [Текст] / О. О. Ипполитов // Антология концептов : в 2 т. / Волгогр. гос. пед. ун-т, Науч.-исслед. лаб. «Аксиол. лингвистика», Воронеж, гос. ун-т, Межрегион, центр коммуникатив. исслед.; науч, ред.: В. И. Карасик, И. А. Стернин. - Волгоград, 2005. - Т. 2. - С. 101- 121.

13. Боброва, Е. А. Опыт лингвистического исследования эволюции концепта «путешествие» в англоязычной культуре [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. А. Боброва. - Иркутск, 2006. - 217 с.

14. Чакалова, Э.П. Языковая репрезентация национальной картины мира в художественном тексте [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Э.П. Чакалова. - Краснодар, 2006. - 22 с.

15. Лю, Цзюань. Концепт "Путешествие" в китайской и русской лингвокультурах: на материале китайского русского языков [Текст]: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Лю Цзюань ; Волгоград. -М., 2004.-19 с.

16. Словарь синонимов русского языка [Текст] : в 2 т. / сост.: Л. П.

Алекторова [и др.] ; гл. ред. А. П. Евгеньева. - Л. : Наука, 1970-1971. - Т. 1 : А-Н. - Л., 1970. - 680 с. ; Т. 2 : О-Я / ред. тома: Т. Н. Поповцева, М. Н. Судоплатова. - Л., 1971. - 856 с. (ССРЯ)

17. Юсуфалиев Э.М. Таълим-тарбияга оид педагогик терминларнинг лингвистик тадқиқи (немис ва ўзбек тиллари материалида) Андижон., 2022

18. Goethe, J.W. Wilhelm Meisters Lehrjahre. Digitale Bibliothek. Band 1: Deutsche Literatur von Lessing bis Kafka. Hrsg. v. M. Bertram. Berlin: Directmedia Publishing GmbH, 2002.; <http://www.digitale-bibliothek.de>. - S.452.

19. Беякова, А. А. Восприятие концепта «путешествие» в динамике его становления в англоязычной культуре [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. А. Беякова ; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. - М., 2005. - 26 с.